

ISSN 1999-4214 (print)
ISSN 2957-5095 (online)

ЕУРАЗИЯ ГУМАНИТАРЛЫҚ ИНСТИТУТЫНЫҢ

ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК

ЕВРАЗИЙСКОГО
ГУМАНИТАРНОГО
ИНСТИТУТА

BULLETIN

OF THE EURASIAN
HUMANITIES INSTITUTE

№4/2023

Жылына 4 рет шығады
2001ж.шығабастаған

Выходит 4 раза в год
Начали издаваться с 2001г.

Published 4 times a year
Began to be published in 2001

Астана, 2023

Бас редакторы **Дауренбекова Л.Н.**
А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,
филология ғылымдарының кандидаты, Астана, Қазақстан

Жауапты редактор **Алимбаев А.Е.**
А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,
философия докторы (PhD) Астана, Қазақстан

Редакция алқасы

Аймұхамбет Ж.Ә.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Ақтаева К.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Мицкевич атындағы Польша университеті, Познань, Польша.
Әбсадық А.А.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Бредихин С.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Солтүстік Кавказ федералды университеті, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	филология ғылымдарының кандидаты, доцент Ә. Бөкейхан атындағы университеті, Семей, Қазақстан
Ермекова Т.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан
Есиркепова К.Қ.	филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Жүсіпов Н.Қ.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Торайғыров университеті, Павлодар, Қазақстан
Курбанова М.М.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Алишер Навои атындағы Ташкент мемлекеттік өзбек тілі мен әдебиеті университеті, Ташкент, Өзбекстан
Қамзабекұлы Д.	ҚР ҰҒА академигі, филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Құрысжан Л.Ә.	филология ғылымдарының кандидаты, профессор, Ханкук шетелтану университеті, Сеул, Оңтүстік Корея
Онер М.	философия докторы (PhD), профессор, Эгей университеті, Измир, Туркия
Пименова М.В.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Шет ел тілдері институты, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазан федералды университеті, Қазан, Татарстан, РФ

Редакцияның мекенжайы: 010009, Астана қ., Жұмабаев даңғ., 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Еуразия гуманитарлық институтының Хабаршысы.

Меншіктенуші: «А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты»

Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі Ақпарат комитетінде

қайта есепке қойылды. Тіркеу № KZ92VPY00046970 17.03.2022

Басуға 27.12.2023ж. қол қойылды. Пішімі 60*84 1\8. Қағаз офсеттік Көлемі. БТ.

Таралымы 200 дана. Бағасы келісім бойынша. Тапсырыс № 89

«Ақтаев У.Е.» баспасында басылып шықты

© А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты

Главный редактор **Дауренбекова Л.Н.**
Кандидат филологических наук, доцент Евразийского гуманитарного института имени
А.К. Кусаинова, Астана, Казахстан

Ответственный редактор **Алимбаев А.Е.**
Доктор философии (PhD), доцент Евразийского гуманитарного института имени
А.К. Кусаинова, Астана, Казахстан

Редакционная коллегия

Аймухамбет Ж.А.	доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Актаева К.	доктор филологических наук, профессор, университет имени Адама Мицкевича, Познань, Польша.
Абсадық А.А.	доктор филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Бредихин С.Н.	доктор филологических наук, профессор, Северо-Кавказский федеральный университет, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	кандидат филологических наук, доцент университет имени А. Бокейхана, Семей, Казахстан
Ермекова Т.Н.	доктор филологических наук, профессор, Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Казахстан
Есиркепова К.К.	кандидат филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Жусипов Н.К.	доктор филологических наук, профессор, Торайгыров университет, Павлодар, Казахстан
Курбанова М.М.	доктор филологических наук, профессор, Ташкентский государственный университет узбекского языка и литературы им. Алишера Навои, Ташкент, Узбекистан
Камзабекулы Д.	академик НАН РК, доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Курсыжан Л.А.	кандидат филологических наук, профессор, Университет иностранных языков Ханкук, Сеул, Южная Корея
Онер М.	доктор философии (PhD), профессор, Эгейский университет, Измир, Турция
Пименова М.В.	доктор филологических наук, профессор, Институт иностранных языков, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	доктор филологических наук, профессор, Казанский федеральный университет, Казань, Татарстан, РФ

Адрес редакции: 010009, г. Астана., пр. Жумабаева, 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Вестник Евразийского гуманитарного института.

Собственник: «Евразийский гуманитарный институт имени А.К.Кусаинова».

Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан Комитет информации постановлено на переучет № KZ92VPY00046970 17.03.2022

Подписано в печать 27.12.2023 ж. Формат 60*84 1\8. Бум. Типогр.

Тираж 200. Цена согласовано. Заказ № 89

Напечатано в издательстве «У.Е. Актаева»

©Евразийский гуманитарный институт имени А.К. Кусаинова

Chief Editor **Daurenbekova L.N.**
Candidate of Philological Science, Associate Professor of the A.K. Kussayinov Eurasian Humanities
Institute, Astana, Kazakhstan

Editor-in-Chief **Alimbayev A.E.**
Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor of the A.K. Kussayinov Eurasian Humanities
Institute, Astana, Kazakhstan

Editorial Board

Aimuhambet Zh.A.	Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
Aktayeva K.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Poznan Adam Mitskevich University, Poznan, Poland
Absadyk A.A.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
Bredikhin S.N.	Doctor of Philological Sciences, Professor, North-Caucasus Federal University, Stavropol, RF
Гайнуллина Ф.А.	Candidate of Philological Sciences, Associate Professor Alikhan Bokeikhan University, Semey, Kazakhstan
Yermekova T.N.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kaz. National Women's Pedagogical University. Almaty, Kazakhstan
Yesirkepova K.K.	Candidate of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
Zhusipov N.K.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Toraihyrov University, Pavlodar, Kazakhstan
Kurbanova M.M.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoyi, Tashkent, Uzbekistan
Kamzabekuly D.	Academician of NAS RK, Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
Kuryszhan L.A.	Candidate of Philological Sciences, Professor, Hankuk University of Foreign Studies Seoul Korea
Oner M.	Doctor of Philological (PhD), Professor, Aegean University, Izmir, Turkey
Pimenova M.V.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Foreign Languages Institute, St-Petersburg, RF
Seifullina F.S.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kazan Federal University, Kazan, Tatarstan, RF

Editorial address: 010009, Astana., 4, Prospect Zhumabayev
Tel/Fax: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Bulletin of the Eurasian Humanities Institute.

Owner: «A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute».

The Ministry of Information and Public Development of the Republic of Kazakhstan Information Committee decided to re-register No. KZ92VPY00046970 17.03.2022

Signed for printing 27.12.2023 Format 60 * 84 1 \ 8. Paper. Printing house

Circulation 200. Price agreed. Order No. 89

Printed in the publishing house of «U.E. Aktaev»

© A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute

МАЗМҰНЫ-СОДЕРЖАНИЕ-CONTENTS

ТІЛ БІЛІМІ – ЯЗЫКОЗНАНИЕ – LINGUISTICS

БАКИРОВА Ш.А., БАЙМЫШ Л.Қ.	Қазақ тіліндегі тәуелдік жалғауының көнеленуі мен түбірге кірігу мәселесі.....	7
BEKENOVA G.SH. AKHMETOVA G.S.	Lexical and semantic characteristics of place and water names of the Abaydistrict.....	20
ЕРМЕКБАЕВА М.А.,	«Қасқыр» зоониміне байланысты мақал-мәтелдердің семантикасы (қазақ және түрік тілдері негізінде).....	31
ЕСІМСЕЙТОВ Б.Р., КОКИШЕВА Н.М.	«Заң» сөзінің негізінде жасалған сөзжасамдық ұяның көлемдік сипаты	47
KARAGULOVA B.S., MUKHTAROVA S.S.	Types of lexical and grammatical transformations in literary translation.....	62
КЕМЕЛБЕКОВА Е.А.	Linguistic features of borrowed terms of applied geometry and their semantic modification in kazakh language.....	75
КЕНЖАЛИН Қ.К., ДАНИЯР Ә.А.	«Бабырнамадағы» жай сөйлемдер мен төл сөздердің қолданысы.....	88
ҚҰРМАНБАЙҰЛЫ Ш., ҚҰЛМАНОВ С.	Қазақ терминжасамы: дәстүрлі үдерістер және қазіргі даму бағыты.....	107
ОМАРБЕКОВА Г.Ә.	Мұхтар Әуезовтің эпистолярлық стилінде антропонимдік вокативтердің қолданысы.....	130
УРАЗАЕВА К.Б., ИДРИСОВА Э., АЗКЕНОВА Ж.	Риторический идеал и риторическая идентичность. Приемы создания картины мира в поэзии жырау.....	144
ХАСАНГАЛИЕВА Б.К., ИСАКОВА С.С., ӘЛІМБЕК Г.Р.	Когнитивтік терминтанымның негізгі ұстанымдары.....	162

ӘДЕБИЕТТАНУ – ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ – LITERATURE STUDIES

АЛЪЖАНОВА А.Ы., БАЛМАГАМБЕТОВА Ж.Т.	Проблемы адаптации казахской художественной прозы (на примере прямого и опосредованного переводов романа А. Нурпеисова «Соңғы парыз»).....	177
КАРБОЗОВ Е.К., МАМЕЖАНОВА Ә.Е.	1960-80 жылдардағы қазақ поэзиясындағы ұлттық дүниетаным және салт-дәстүр.....	190
МАТАЕВА А.К.	Қазіргі қазақ әдеби сынындағы ізденістер.....	207
МАУЛЕТ А., ҚОБЛАҢДИН Қ.И.	Ақмола қазақтары фольклорлық мұрасының эстетикалық мәні.....	220

НУРЛАНОВА А.Н., СЕЙПУТАНОВА А.К., ЖӘМСАП А.Т.	Ш.Құдайбердіұлы поэзиясындағы «ар-ұждан» категориясы.....	238
НҰРБАНОВА А.Қ., БАРАТОВА М.Н.	Жалпы адамзаттық рухани құндылықтар теориясы.....	248
ОЛЖАБАЕВ Б.К., ПАНГЕРЕЕВ А.Ш., СӨЙЛЕМЕЗ О.	Түркі халықтары фольклорында туған жерді кие тұту мотивтері.....	266

**ТІЛ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТТІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ – МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ЯЗЫКА
И ЛИТЕРАТУРЫ – METHODOLOGY OF TEACHING LANGUAGE AND LITERATURE**

BUKAYEVA A.A., BIRAY N.	The effect of implementing case study approach on students learning outcomes in teaching kazakh legal discourse.....	281
YERSULTANOVA G.T., KENZHEKANNOVA K.K., TUSSUPBEKOVA M.ZH.	Teaching english grammar using internet resources.....	294

ХҒТАР 17.01

DOI <https://doi.org/10.55808/1999-4214.2023-4.14>А.К. МАТАЕВА

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан
(e-mail: asyl_mataeva@mail.ru)

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ ӘДЕБИ СЫНЫНДАҒЫ ІЗДЕНІСТЕР

Аңдатпа. Әдеби сын – әдебиет тарихы және теориясымен тығыз байланысты әдебиеттанудың маңызды әрі күрделі салаларының бірі. Сын сөз өнерінің табиғатын, өмір шындығы мен көркем шындық арасындағы байланысты, эстетикалық заңдылықтарды анықтайды. Әдеби мұраларды, көркем туындыларды бүгінгі күн талаптары тұрғысынан бағалайды. Әдеби сын қазіргі әдеби үрдістерді, дамуын, суреткерлердің шығармашылығын заманауи көзқараспен пайымдайды. Әдеби-көркем туындының идеялық қуатын және эстетикалық сапасын анықтауда, әдеби сын қоғам дамуының алдында тұрған міндеттерге сүйенеді, адамзат құндылықтарының биігінен саралайды. Қазіргі қазақ әдебиеттану ғылымында әдеби сынның бүгінгі ахуалын, даму бағыттарын, кемшін тұстары және жетістіктерін сараптау, ерекшеліктерін зерттеу, ішкі заңдылықтарына үңілу өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Қазақ әдеби сыны түрлі кезеңдерден өтіп, әлемдік әдебиеттанудағы озық тәжірибелерге сүйеніп, өз ғылыми тұжырымдарын қалыптастырғаны белгілі. Әдеби сынның ғылыми қағидаттарын қазіргі қазақ әдебиеттану ғылымындағы семиотика, структурализм, постмодернизм сипатындағы жаңа әдістер ұштауда. Қазіргі әдеби сын рецептивті эстетикаға, эстетикалық категорияларға басты назар аударады. Жаңа бағыттарды жан-жақты саралау – біздің зерттеу жұмысымыздың мақсат-міндеттерін айқындайды. Осы ретте, мақалада қазіргі қазақ әдеби сынындағы әдебиетші ғалымдардың келелі еңбектерін, тың ізденістерін, сыни көзқарастарын жинақтау, талдау, салыстыру, зерттеу мәселелері сипатталды. Қазақ әдеби сынын зерттеудің жаңа тенденцияларына шолу жасалды. Зерттеу барысында әдебиеттану ғылымы, әдебиет сынына қатысты ғылыми ізденістер жүргізген шетелдік, отандық ғалымдардың келелі де маңызды еңбектеріне талдау жасалып, әдебиеттану ғылымында алатын орны бағамдалды. Кешенді талдау жүргізу нәтижесінде қазақ әдеби сынының қазіргі жағдайы мен ізденістеріне қатысты өз пайым-тұжырымдарымыз ұсынылды.

Түйін сөздер: қазіргі қазақ әдеби сыны, даму бағыттары, жаңа ізденістер, зерттеу әдіснамасы, әдеби үрдіс.

Кіріспе. Әдеби сын – әдеби даму үрдісін бағалап, суреткерлер туындысындағы шынайы өмір ақиқаты мен көркем шындық байланысын зерделеп, шығармашылық ізденістерді бүгінгі күн тұрғысынан саралап отыратын әдебиеттанудың басты салаларының бірі. Әдеби сынның зерттеу нысаны – көркем әдебиет, әдеби үрдіс. Әдеби сын көркем шығарманың идеялық-эстетикалық құндылығын, көркемдік жүйесін айқындаумен қатар, туындының эстетикалық ерекшелігін, идеялық қуатын объективті бағалайтын әлуетке ие. Сын көркем әдебиеттің тірегі бола тұра, әдеби үрдісте ерекше рөл атқаратыны сөзсіз. Кәсіби сыншының ой-пікірі, түсінігі, қабылдауы, баға беруі оқырманның көзқарасын қалыптасырады, ал ол өз кезегінде шығарманың әдебиетте алар орнына, маңыздылығына әсер етеді. Бүгінгі әдебиеттанудағы семиотика, структурализм, постмодернизм сипатындағы жаңа әдістер әдеби сынның ғылыми қағидаттарын ұштауда. Сондықтан да қазіргі әдеби сында рецептивті эстетикаға, эстетикалық категорияларға баса назар аударылуы заңдылық.

Кейбір Еуропалық әдеби мектептер әдеби сынды әдебиеттану саласы деп қарастырмайды. Мәселен, ағылшын тілді елдерде әдебиеттану мен әдеби сын бір ғана концепт (мағына) береді. XX-XXI ғасырлар тоғысындағы қоғам мен мәдениеттегі өзгерістер салдарынан қазіргі әдебиеттану ғылымының трансформациялануы, оның жан-жақты қарастырылып, сапалы сыни талдауын талап етеді [1, 29].

Сынның шығармашылық немесе ғылыми басымдылығы жайлы полемикалық пікірталастар жиі көрініс табуда. Әдеби сынның басымдылық жақтары жайлы сөз қозғағанда, оларды бір-біріне қарама-қайшы сипатта емес, қайта біртұтас алып, бір жүйелік байланыста қарастыру қажет екенін ескерген абзал. Қазақ әдеби сынында ол Т. Кәкішұлының «Қазақ әдебиеті сынының тарихы», Д. Ысқақұлының «Сын жанрлары», «Сын шын болсын» еңбектерінде арнайы қарастырылды. Сын әдеби үрдістің деректерімен жұмыс жасайтын ғылым ғана емес. Шын мәнінде, ол ең алдымен сөз өнерінің, көркем шығармашылықтың бір бөлігі, әдеби қызметтің түрі. Сыншы – әрдайым әдебиетші, әдеби өмірді зерттеуші (бұл әдебиеттанудың құзыреті) әрі әдеби өмірге тікелей қатысушы» [2,101]. Осы ретте академик Р. Нұрғалидің: «Әдебиет сыны өз тұсындағы әдебиет мәселелеріне араласады. Сыншы – күнделікті әдеби құбылыстарды талдаушы, талғаушы адам. Ол – шығарманың көркемдік ерекшеліктерін, формасын талдаушы емес, ең алдымен туындыға негіз болған өмірлік материалды саралаушы, ойшыл, көркемдік сұлулықты ашушы. Бұл тұрғыдан әдебиет сынының эстетикалық міндеті мен социологиялық мақсаты қатар жүреді» [3,46-47], – деген пікірі қазіргі сынның ғылыми мәселелерін жіті аңғартуымен маңызды. Ағылшын ғалымдары Эндрю Беннет және Николас Ройлдың да: «Әдеби сын кәсібилікпен қатар парасаттылық пен этиканы, адамгершілікті, мәдениет пен шығармашылықты

талап етеді» [4,72], – сияқты көзқарастары сын табиғатын бағамдаудағы үндестікті көрсетеді. Жалпы, сын – әдеби үрдістің даму барысын анықтап, ақын-жазушылардың өсу деңгейін өлшейтін негізгі құрал.

Әдеби сын әдебиет пен әдеби үрдіске ықпал жасаумен қатар, жалпы мәдениетке, онда көрініс табатын және сыналатын көркемдік әлемді қабылдауға әсер етеді. Ендеше әдеби сын бір жағынан, өз заманының әдебиетін байытса, екінші жағынан оның жаңа қырларын жан-жақты ашуға және зерделеуге көмектеседі.

Әдістеме және зерттеу әдістері. Зерттеу жұмысының әдіснамалық негізін әдеби-теориялық зерттеулермен байланысты әдебиеттану ғылымының қағидааттары, кешенді және жүйелеу әдістері құрайды. Сонымен қатар талдау, жинақтау, салыстыру сынды әдістері қолданылды. Зерттеу жұмысына әдебиеттану ғылымы, әдебиет сынына қатысты байыптаулар жасап, ғылыми ізденістер жүргізген шетелдік, отандық ғалымдардың келелі де маңызды зерттеу еңбектері мен тұжырымдары тірек болды.

Талқылау мен бақылау. Еліміздің егемендікке қол жеткізіп, тәуелсіздік алуы – сөз өнерін өнер заңдылығы, өнер табиғаты тұрғысынан объективті талдауға кеңінен мүмкіндік бермеген маркстік-лениндік әдіснамадан арылтты. Тоталитарлық жүйенің орнығуымен тікелей сабақтас кеңес дәуіріндегі қазақ әдебиетінің туу, қалыптасуы сынды күрделі кезеңінің идеологиялық қысымнан шеккен ауыр зардабы байыптала бастады [5, 435]. Ол әдеби сынға, сыншы шығармашылығына оң өзгерістер мен соны жаңалықтар әкелді. Сыңаржақ идеологиядан ажырап, тәуелсіздік алған соң қазақ әдебиетінде сын жанры барынша түрленіп, жаңаруға бет алды. Мысалы, он томдық «Қазақ әдебиетінің тарихы» еңбегінің 10-томында З. Ахметов, С. Қирабаев, З. Қабдолов, Р. Бердібаев, Ш. Елеукенов, С. Қасқабасов, Р. Нұрғали т.б. ғалымдардың эстетикалық талғам мен терең талдаудан тұратын еңбектерінен бастап, осы топқа жалғас Қ. Ергөбеков, Д. Ысқақұлы, Б. Майтанұлы, Б. Ыбырайым, З. Серікқалиев, Б. Сарбалаев, А. Нысаналы, Ә. Бөпежанова, С. Жұмабектердің еңбектерінде сынның бағыты, өрісі бағамдалып, сынның тың бағдарын аңғартатын көптеген жаңа ойлар мен көзқарастар айтылды [6,390].

Тәуелсіздік кезеңіндегі көркем әдеби сында түрлі ізденістерде әдебиетті насихаттау, таныту, талдау, эстетикалық қуатын ашу т.б. мақсат-міндеттер айқындалуда. Зерттеуші-ғалымдардың бұл бағыттағы ізденістерін бірнеше топтарға жіктеуге болады. Негізгілері ретінде келесі топтарды ұсынамыз: 1. Қалыптасқан дәстүрлі үлгілерді сақтай отырып, көркем әдебиетке баға беру; 2. Ұлттық құндылықтарды қайта қарау, тәуелсіз ел көзімен сыни талдау жасау; 3. Көркем әдеби сындағы эстетикалық талдаулар; 4. Көркем сынды әдебиеттің теориясымен, тарихымен сабақтастыру; 5. Әлемдік көркем сындағы жаңашыл сипаттағы бағыт-бағдарлармен байланыстыру.

Әрине, әдеби үрдісті қоғамдық дамудан бөліп қарастыра алмаймыз [7, 231]. Әдеби сын талдауларда қоғам талаптарын, әлеуметтік өмір ағысын басшылыққа аламыз. Ол, әлбетте, кеңес дәуіріндегі әлеуметтік сыннан қалған жұрнақ десек болады. Ең бастысы, әдеби сын өнер болмысына, шығармашылық психология әлеміне ене отырып, суреткердің шынайы боямасыз шеберлігін айқындауды мұрат тұтады. Қазақ әдебиетіндегі әдеби көркем сын жанрының тәуелсіздік кезіндегі дамуы мен бағыт-бағдарындағы ерекшеліктерді әдебиеттанушы ғалым Д. Ысқақұлы дұрыс көрсетеді [8,226]. Ғалым еңбегінде тәуелсіздік кезеңінің алғашқы он жылындағы әдеби сында түрлі ой қайшылықтары мен сан алуан пікірлер жинақталғанын баспасөз материалдары негізінде саралайды. Көркемдік-эстетикалық ойдың көп түрлілігі, көзқарас қайшылықтарының сан алуандығы алауыздықты емес, керісінше, ұлт әдебиетін еркіндік алған заманда қайтсек жаңа белеске көтереміз, халық игілігі үшін көркем шығарма қандай қызмет етуі керек деген сұрақтарға келіп тірелетіндігін анықтайды. Осының өзі де әдеби сында түрлі ой-пікір болғанымен, мақсат біреу, ол – ұлт әдебиетінің өрісті дамуы.

Әдеби сын эстетикалық мұрат пен әлеуметтік мүдделерді қамтиды [9,145]. Иә, әдеби сын көркем шығарманы бағалау мен оның эстетикалық талғамын, қоғамдық мән-маңызын анықтауда өз әдіс-тәсілдерін өзгертті. Бұған дейінгі социалистік реализм әдісімен, «мазмұны социалистік, түрі ұлттық» әдебиет деген көзқарас үстемдік етіп келгені мәлім. Әдеби сын бір жағынан өз заманының әдебиетін байыптаса, екінші жағынан оны түсінуге және жаңа қырларын ашуға көмектеседі. Әдеби құбылыстарды бағалаумен қатар, ұйымдастырушылық қызметін де атап айтқанымыз жөн. Мысалы, түрлі кезеңдердегі әдеби үрдістерді және авторлар шығармашылығын талдауда сайыс, пікірталастар арқылы белгілі бір мәселе төңірегінде сыншыларды біріктіруі. Осы ретте, әдеби және мемлекеттік сыйлықтар иегерлері – сыншы-әдебиетшілердің еңбектерін көпшілікке ұсыну әдеби сынның маңызды міндеттерінің бірі болып табылады [10,159]. Сын – жарияланған шығармаларды екшеп, тұжырымдар жасап, жалпылаумен айналысады. Сонымен бірге әдеби үрдістегі жаңа құбылыстарды қай бағытта, қандай заңдылықпен дамидынын танып, анықтай біледі, демек, болашақты болжау қасиетіне ие. Әрине, мұндай пайымдаулар терең білім мен ізденістерді талап ететіні анық [11,87]. Сынның мақсат-міндеті әдеби үрдістерді саралаумен шектелмейлі, жалпы мәдениетке ықпал ететіні сөзсіз. Сөз өнерінің ұлттық құндылықтардан туындайтын табиғатын анықтайтын өрелі ізденіс қажет. Көркем ойға баға беруде тың ой мен терең пайымдауларға жол ашылды.

Рас, әдеби шығарма қандай қоғам болсын, ол қоғамның саяси-әлеуметтік сипаттарына бағына отырып, көркемдігімен сынға түседі. Қазақ қоғамының шындығынан туындайтын осы өзекті мәселені кезінде А. Байтұрсынұлы дұрыс екшеген еді. Асыл сөздің эстетикалық мұратын саралай келіп: «Адамның қай

ісінен шыққан нәрсе болса да, сынға салудағы мақсат – жақсы, жамандығын ашу, мән-мағынасын анық таныту...» дейді. Сынның басты талабы шығарманың дұрыстығын тексеру, топшылауын айғақтау, дәлелдерін ашу, сипаттарының күшін таразыға салу деп түйеді [12, 402].

Тәуелсіздік кезіндегі әдеби сынның дамуын да алдыңғы кезеңдермен салыстыратынымыз анық. «Кеңес дәуірі әдебиетінің сын жанрындағы жетістіктер бүгінгі күнмен салыстырғанда анағұрлым өткір болды деп айтуға болады» [13,53], – деген пікірлер бар. Дегенмен тәуелсіздік деген қастерлі ұғым көркем ойдың еркіндігіне, ұлттың бұған дейін тар қапаста шығара алмаған әдеби, рухани құндылықтарын шалқар шабытпен жарқырата ашуына жол ашты. Бұл да әдебиетпен бірге қанаттас дамитын сынның да құлашты жайылуына мүмкіндік берді.

Қазақ әдебиеті сынындағы жаңа ізденістердің тың пайым, ұлттық таныммен бағалануына 1980-жылдардың соңындағы Ш. Құдайбердіұлы, А. Байтұрсынұлы, М. Дулатұлы, Ж. Аймауытұлы, М. Жұмабайұлы шығармаларының ақталып, халықпен қайта қауышуының ықпалы зор болғаны белгілі. Кеңес өкіметіне дейін де өз шығармаларын эстетикалық сын талқысына салып, талай талдау мен талқылаудан өткен тұлғалар шығармалары классикалық сөз өнерінің озық үлгілері болып табылды. Олардың түрлі жанрдағы шығармаларына жазылған сын мақалалар эстетикалық талдаудың қоғамдық мәні мен ұлт дамуы жолындағы қызметтерін айғақтайтын маңызды ізденістер болатын. Соның ішінде Ә. Бөкейханның, Ш. Құдайбердіұлының «Түрк, қырғыз, қазақ һәм ханлар шежіресіне» жазған сынындағы ел аузындағы шежірені ғылыми деректермен, дәлелмен анықтауды ұсынуы, «Қалқаман-Мамыр» дастанына берген сынындағы Қалқаманның қоштасу өлеңіндегі ішкі мазмұн мен сыртқы форма байланысына қатысты пікірлердің берілуі кейінгі талдауларға үлгі екені сөзсіз [14, 282-290]. Сондай үлгі сынның классикалық түрі – Ж. Аймауытұлының «Мағжанның ақындығы туралы» баяндамасы. Ж. Аймауытұлы Ташкенттегі қазақ студенттеріне жасаған баяндамасында Мағжанның ақындық қуатын сынау үшін білім мен күш керектігінен бастап, ол қандай білім мен күш-қуат екендігін тарата талдайды [15, 400]. Осындай озық талдау мен эстетикалық талғамы биік, терең білім мен талантты тұлға пайымдарынан тұратын еңбектердегі озық дәстүр өзегі жаңа ізденістерді ұштай түседі, шыңдалу жолдарын айқындайды. Ол әдебиеттанушы ғалым А. Исмақованың «Алаш әдебиеттануы» зерттеуінде жан-жақты қарастырылған болатын.

Нәтижелер. Қазақ әдеби сынының тәуелсіздік кезеңіндегі басты сипаттарына тән ерекшеліктер оның бірнеше бағыттағы жаңа ізденістерінен байқалады. Қалыптасқан дәстүрлі үлгілерді сақтай отырып, көркем әдебиетке баға беру – қазақ әдебиеті сынының басты бағыты болып қалуда. Осы дәстүрді сақтай отырып, Б. Алдамжаров, С. Жұмабек, Т. Шапай, Ә. Бөпежанова,

Б. Сарбалаев т.б. сын мақалаларында әдеби туындыны талдаудың өзіндік мәнердегі үлгілері жасалды.

Т. Шапай «Күретамырды іздеу», «Өлең қандай, біз қандай» деген мақалаларында қазақ өлеңіне тән сипаттарды поэтикалық тұлға, лирикалық кейіпкер, ақын – оқырман, поэтикалық тіл қатынастарымен бірлікте бағалайды. Ақынның лирикалық кейіпкер, тұлға ретіндегі өлеңдегі орны, бейнесінің ашылуына ден қояды. Сыншы өлеңді талдау кезінде ақынның стильдік ерекшеліктерін, поэтикалық қуатын ескереді. Сонымен бірге ақын өлеңдерін сынауда таза талғампаз сыншы көзімен бағаны дәл әрі көркем береді. Қазақ лирикасында өзгеше бейнелі үлгілер жасаған Т. Молдағалиевтің кейінгі өлеңдеріне баға беруде бұрынғысы өте жақсы, қазіргісі жақсы деген бағаны қойып, оның себебі деп өлеңдегі кемшілікті: «кенін өзі тауысқан қабаттарды шұқылап жүріп алатыны бар» [16, 330], – деп бейнелейді.

Тәуелсіздік кезіндегі әдеби сын бұрыннан қалған таптаурынға кей-кейде бой алдырып, билікті мақтау, биік лауазым басындағы жекелеген тұлғаларды жөнсіз асыра мадақтаудың үлгісінен таза ажырай алмауда. Осы жат әдет басталған шақта-ақ барынша шынайы да әділ сынау Т. Шапай қаламына тән басты сипат. Мәселен, жазушы С. Жүнісовтің «Хан және Президент» өлеңіне қатысты пікірінде: «Әдебиетте Абылай мен Нұрсұлтан бейнесі «көркемдік балама – параллель» болып, қатар алынып, әдетке айнала бастағандығын (бұны С. Шаймерденовтен басталды деп көрсетеді), «татымсыз бейне», отаршылдықтан қалған, елді ірітіп бұзатын насихат [16, 330-331] – деп дұрыс анықтайды. Сыншы өзінің өткір ойын, нақты дәлелімен ұсынады. Осы тұста сыншының тағы да бір өзгеден бөлек бағалауындағы артықшылықты да атап өту қажет. Бұл – Тұрсынжан Шапайдың әр ақын өлеңін бағалауда қазақы үлгіні, дәстүрлі ұлттық бояумен беретіндігінде. Мысалы, Ж. Бөдештің «Тас бесігін» – «шабытты толғау», И. Сапарбайдың «Махалла мақамдарын» «тал жібектей оралып, сыбызғыдай сыңсып тұр» деп бағаласа, О. Асқардың «Қазығұрт», «Көкібелдер» жинақтарын «жылы ағысы бар» деп айқындайды [16,332-33].

Ұлттық құндылықтарды қайта қарау, тәуелсіз ел көзімен бағалауда Ш. Елеуеновтің «Әдебиет пен ұлт тағдыры», «Кешегі және бүгінгі роман: дағдарыс па, бетбұрыс па?», «Шағын ситуация - әлемдік проблема» атты мақалалары ерекше аталады. Сыншы жаңа қоғамдағы тың пайымдауларға жол бастауды мақсат етеді. Иә, қазақ әдебиеттану мен сын саласындағы пайымдаулар мен талдау өрісі, бағалау мазмұнының өресі де өзгерді. Әдебиет тарихына бұған дейін «ақтаңдақ» деп келген беттер қосылды. Кеңес дәуіріндегі қазақ әдебиеті, әдеби даму, жекелеген қаламгерлер шығармашылығы, рухани құндылықтар бүгінгі күннің биігінен жаңаша танымда бағалануда. Академик С. Қирабаевтың «Кеңес дәуіріндегі қазақ әдебиеті» еңбегі соның дәлелі.

Қ. Ергөбектің «Адасқандар» ақиқаты» деп аталатын еңбегі С. Мұқанов шығармашылығын ғана емес, жалпы қазақ әдебиетінің 1930-1960-жылдар

кезеңдеріндегі қоғамдық-саяси жағдайлармен байланыста алынып, кеңінен қарастырылған. 1931-1935 жылы жазылған шығарма 1959 жылы «Мөлдiр махаббат» болып өзгертілді. «Адасқандар» - қазақ әдебиетіндегі шоқтығы биік шығарма. Романның көркемдік сырын Қ. Ергөбек тақырыппен байланыстырады. Жазушының тақырып таңдауын басты себеп деп есептейді. Роман тарихи оқиға негізінде жазылған.

«Орайында, айта кетейік, «Сұлтанбек – Бәтима – Мұстафа оқиғасына» кезінде қызыққан жазушы жалғыз С. Мұқанов ғана емес, уақытында бұл тақырыпта Міржақып Дулатов, Мұхтар Әуезов секілді қалыптасқан жазушылардың өзі «Шіркін шабыттанып жазатын махаббат драмасы екен-ау» деп алақандарын ысқан» [17,307].

Тақырыптың С. Мұқановқа бұйыруының себептерін оқиға кейіпкерлерінің М. Дулатовпен туыстық жақындықпен байланыстырады. М. Дулатовтың өзіне туыс болғандықтан, ал М. Әуезов тақырыптың М. Дулатовқа қатыстылығынан әрі С. Мұқановтың С. Сейфуллинге арқа сүйеуінде болса керек деп көрсетеді [17,307]. Қ. Ергөбек шығарманың жазылу тарихы және кейіпкерлердің кейінгі тағдырлары, романдағы түрлі эпизодтардың берілу тәсілдерінің себептерін, көркемдік шындық пен тарихи оқиға байланысын т.б. тұстарды жан-жақты зерттеуге ала отырып, көркем де әсерлі тілмен береді. Ғалым-сыншы әдеби талдаулар жасап қана қоймайды, кей тұстарды көркем үлгіде баяндайды, сондықтан да болар жанрын «роман туралы повесть» деп береді.

Тәуелсіздік кезеңінде қазақ әдеби сыны жаңа жанрлармен толықты. Жаңа жанрлар ғұмырнамалық проза, эссе, естелік, эпистолярлық үлгілер қазақ әдеби сынында кең тарала қоймаған еді. Тәуелсіздіктен кейін әдеби сын жанрлары өз ішінен тармақтала, тарамдана бастады. Мысалы, З. Қабдоловтың «Менің Әуезовім» роман-эссесі өмірбаяндық деректер мен ғылыми пайымдау, эстетикалық талдауды қатар алып, ұлы жазушының шығармашылық лабораториясын, кісілік, тұлғалық бейнесін жан-жақты ашқан еңбек болды. З. Қабдоловтың өзі де жазушының өмірбаянын баяндап, болмаса, шығармасын талдап қана қоймайды, өнегелік қасиеттерін сын көзімен бағамдайды.

«Біз Мұхаңның кеңдігіне, кенендігіне әрі таңданып, әрі сүйсініп отырдық. Қарсыласқа қалай мән берудің, өзіне қарсы айтылған пікірді қалай қабылдаудың біз көрмеген бір жолын көрсетіп тұрғандай» [18, 66] немесе «Мұхтар тағдыры – қиын тағдыр. Өйткені ол – талант тағдыры. Ал талант жолы қашанда тар, тайғақ. Бірақ осының бір-ақ өтеуі бар: ол суреткер өмірінің нақты деректері оның затты өнеріне көшуі. Ал өмір өнерге көшкен жерден жазушы басталады» [18, 200], – деп толғанып, тебіреніп кетеді. Осындай құнды еңбектер қатарында Т. Кәкішұлының «Мағжан-Сәкен» кітабы да аталады.

Көркем әдеби сындағы эстетикалық талдаулар талғампаз да терең ойлармен өрілуде. З. Серікқалиұлы «Жылдар сазы», «Ойлар, толғаныстар»,

«Сын кітабы», «Ақ жол», «Дүниетану даналығы» т.б. сын кітаптарында қазақ әдебиетіндегі жеке қаламгерлер шығармашылығы, жалпы әдеби үрдістің дамуы, өркендеу, өсу бағыттары талданған. Бұл еңбектерде әдебиеттің дамуы мен өсуі өткенмен жалғаса бағаланады. Дәстүр сабақтастығы, өткен әдеби үрдістердің игі құндылықтарын негізге ала отырып, жаңа көркем ойлардың түрленуін қоғам өзгерістерімен байланыстыра зерттейді. Сондықтан З. Серікқалиұлының «Алтын жамбы» сын кітабы Қазақстан Республикасының Мемлекеттік сыйлығын иеленді.

Әдебиет сыны әдебиеттің теориясымен, тарихымен байланыстыра зерттелетіні белгілі. Тәуелсіздік кезеңінде көркем сынның әдебиет тарихымен сабақтастығы алдыңғы орында болды. Бұл әдебиет тарихының терең білгірі сәкентанушы, сәбиттанушы Т. Кәкішұлының еңбектерінде негізгі ұстаным болды. «Ескірмейді естелік» кітабында С. Сейфуллиннің өмірбаянымен шығармашылық лабораториясы бірге алынып талданады. Әсіресе, бұған дейін көп айтыла бермеген «Совпарттағы қарындасыма (Гүлбаһрамға)», «Лашын әңгімесі (түс)» өлеңдерінің жазылуы, «Тар жол, тайғақ кешудегі» көптеген деректер, кейіпкерлер өміріне қатысты мәліметтер талғампаз сыншы көзімен бағаланады [19, 38].

Тәуелсіздік ойдың еркіндігі мен ұлттың азаттығын жария етті. Бұл ұлттың басты байлығы – әдебиет үшін зор бақ болатын. Сондықтан да болар, қазақ әдеби сынында ұлт мұрасы әдебиетті еркін елдің ұлы мұраттарының ой-қазығы етсек деген тілекпен көркем шығарманы талдау мен қуат-қарымын танытудың түрлі жолдары мен әдіс-тәсілдері көрінді. Сол ізденістер қатарында әдебиет теориясының білікті маманы Б. Майтанов еңбектері ерекше аталады. Зерттеуші қазақ әдебиетіндегі семиотика, драматизм, ішкі монолог, психологизмнің мәселелерін айқындап, оның көркемдік ойды берудегі тәсілдік ықпалына назар аударады. Сыншы өз еңбектерінде көркем шығарманы талдауда теориялық тұжырымдарға, нақты ғылыми сипатқа көңіл қояды. Ал С. Әшімбаев өзінің сын мақалаларында танымдық, тағлымдық мазмұнға көңіл аударды, интеллектуалдық ізденістерге иек артады. Сыншының «Ақиқатқа іңкәрлік» еңбегінде қазақ әдебиетінің көркемдік даму, қаламгерлердің шығармашылық болмысы суреттеледі. Ж. Дәдебаевтың «Қазіргі қазақ әдебиеті» зерттеу еңбегінде қазіргі қазақ прозасындағы тарихи тақырыптардың даму үрдісі талданады. «Абай жолы» роман-эпопеясының үздік үлгісін өнеге тұтқан кейінгі кезең шығармаларындағы тарихи кезеңдер суреттерін берудегі қаламгер шеберлігін жинақтау мен даралау, тарихи тұлғалар өмірін суреттеудегі әдіс-тәсілдер белгілерін анықтап көрсетеді.

Сынның мақсаты – әдеби туындының эстетикалық қуатын таныту, әсемдікті айқындау, көркем үлгіні талдау және ашып көрсету. Сондықтан да тәуелсіздік кезеңінде де әдеби көркем сында эстетикалық көзқараста әдеби үрдіске талдау жасау, қоғам мен жазушы қызметін, өмірін жарыстыра алу,

талант табиғатының «тектоникасындағы» ішкі қасиеттерді ашып көрсетуге ұмтылу мақсаты басты ұстаным болды [20, 79]. Ендеше, сынның шынайы мәні – талдау, яғни суреткерді дәл осы туындыны жазуға не итермеледі, ол өз мақсатына жетті ме, қазіргі қоғам көзқарасы тұрғысынан қаншалықты маңызды, өз ойын жеткізуде шеберлік деңгейі қандай, жалпы әдеби үрдістегі рөлі сияқты сын талдаулар орын алады [21, 339].

Қазақ әдебиеттану салаларының ішіндегі маңызды зерттеу нысандарының бірін әдеби сын құрайды. Әдеби сын – ХХІ ғасырда әдеби кеңістікте толықтай орнығып, қалыптасқан күрделі сала. Қазіргі қазақ әдеби сыны өз тарихында түрлі белестерді өткеріп, қоғамдағы тарихи-әлеуметтік жағдайларға байланысты трансформациялық үрдістерден өтуде. Мақсат-міндеттері, қызметі анықталып, сондай-ақ терминдері, бағыттары, мектептері, әдіс-тәсілдері, жанрлары толықтай қалыптасты. Осы бағытта қазіргі қазақ әдеби сынының ғылыми-әдіснамалық мәселелері бойынша әдебиеттану ғылымында жазылған зерттеу жұмыстары жеткілікті. Оларда сын тарихы, жанрлары, ғылыми әдіснамалық мәселелерінен бастап қазіргі әдеби дамудың өзекті мәселелері, жанр сипаты, қаламгер шеберлігі, көркемдік-эстетикалық жүйесі, шығармашылық ізденістегі жетістіктер мен олқылықтар, заманауи сөз өнерінің сырлы әлемі зерделенді.

Қорытынды. Тәуелсіздік кезеңіндегі қазақ әдеби сыны әлемдік әдеби сынның жаңашыл ғылыми қағидаттары, тың әдіснамалық ұстанымдарына иек артуда. Қазіргі әдебиеттану ғылымы көркем әдебиетті адамзат мәдениетінің басты құндылығы ретінде зерттеуге ден қоюда. Әдеби сын табиғаты барынша жаңғырып, жанрлық сипаты, көркемдік-эстетикалық жүйесі де түрленуде. Бұл ретте әдеби сын өнер мен өмір үйлесімі, адам болмысының сұлулық әлемі, әдеби шығармашылық психологиясына дендей енуде. Қазіргі қазақ әдеби сынының түрленуіне, дамуына түрлі буын өкілдері үлес қосып келеді. Әдеби сында дәстүрлі көркемдік-эстетикалық талдау, әдеби үрдісін шолу және жинақтай бағалау, қаламгерлердің шығармашылық портретін сомдау, кешегі және бүгінгі суреткерлер шығармашылығын эссе түрінде таразылаумен қатар семотика, структурализм, постмодернизм әдістері тұрғысынан зерделеу жаңа сипат алуда.

Әдебиеттер

1. Kudaibergenova D. *Rewriting the Nation in Modern Kazakh Literature: Elites and Narratives.* – Lanham, Boulder, New York, London: Lexington Books, 2017. – 258 p.
2. Quinn E. *A dictionary of literary and thematic terms.* – New York: Facts on File, 2006. – 474 p.
3. Нұрғали Р. *Қазақ әдебиетінің алтын ғасыры. Зерттеу.* – Астана: Күлтегің, 2002. – 528 б.

4. Bennet A., Royle N. An Introduction to Literature, Criticism and Theory. – London: Routledge, 2023. – 524 p.
5. Temirbolat A., Imakhanbet R., Orda G., Ospanova A., Omarov T. Specific of embodiment of the national idea in Kazakh literature // Man in India. – 2017. – №97(20). – P. 435–445. <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85041682026&origin=reflist>
6. Қазақ әдебиетінің тарихы. Он томдық. 10-том. – Алматы: ҚАЗАқпарат, 2006. – 528 б.
7. Matayeva A., Jumagul S., Kopteva E. Modern kazakh literature studies: achievements, problems, development prospects // Торайғыров университетінің хабаршысы. – 2023. – №1. – Б. 227-238. DOI: <https://doi.org/10.48081/SZWW2913>
8. Ысқақұлы Д. Қазақ әдеби сынының тарихы. – Алматы: Қазығұрт, 2011. – 424 б.
9. Wolfreyus J., Robbins R., Wolmack K. Key concepts in literary theory. – Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006. – 190 p.
10. Abrams M., Harpham G. A glossary of literary terms. – Boston: Wadsworth Cengage Learning, 2009. – 393 p.
11. Baldick C. The concise Oxford dictionary of literary terms. – New York: Oxford University Press, 2001. – 280 p.
12. Байтұрсынов А. Ақ жол: Өлеңдер мен тәржімелер, публ. мақалалар және әдеби зерттеу / Құраст. Р. Нұрғалиев. – Алматы: Жалын, 1991. – 464 б.
13. Әділханова Ж. XX ғ. 60-90 жылдар әдебиеттану ғылымы: С. Сейітов зерттеулері. – Алматы: Қазақ университеті, 2014. – 118 б.
14. Бөкейханов Ә. Шығармалары. – Алматы: Қазақстан, 1994. – 384 б.
15. Жұмабаев М. Шығармалары: өлеңдер, поэмалар, қарасөздер / Құраст. Абдуллин Х., Дәрімбетов Б., Жұмабаева З. – Алматы: Жазушы, 1989. – 448 б.
16. Шапай Т. Таңдамалы. 1-том. – Алматы: Арда+7, 2017. – 424 б.
17. Ергөбек Қ. Дарасөз. – Алматы: Қазақстан баспа үйі, 2015. – 384 б.
18. Қабдолов З. Менің Әуезовім. – Алматы: Санат, 1997. – 352 б.
19. Кәкішев Т. Ескірмейді естелік. – Алматы: Жазушы, 1994. – 432 б.
20. Жұмабек С. Таңдамалы / Құраст. З. И. Жұмабекова. – Алматы: Анарыс, 2014. – 288 б.
21. Cuddon J. A dictionary of literary terms and literary theory. – Oxford: Wiley-Blackwell, 2013. – 784p.

А.К. МАТАЕВА

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана,
Казахстан

ИССЛЕДОВАНИЯ СОВРЕМЕННОЙ КАЗАХСКОЙ ЛИТЕРАТУРНОЙ КРИТИКИ

Аннотация. Литературная критика – одна из важнейших и сложных составных частей литературоведения, тесно связанная с историей и теорией литературы. Она определяет природу словесного искусства, взаимосвязь и эстетические закономерности между реальностью жизни и художественной реальностью. Литературная критика также оценивает литературное наследие, художественные произведения с точки зрения требований сегодняшнего дня, рассматривает современные литературные тенденции, ее развитие, творчество художников с современной позиции. При определении идейной мощи и эстетических качеств литературно-художественного произведения литературная критика опирается на задачи, стоящие перед развитием общества, дифференцирует ее с высоты человеческих ценностей. В современной казахской литературоведческой науке одним из актуальных вопросов является анализ современного состояния, направлений развития, недостатков и достижений литературной критики, изучение ее особенностей и внутренних закономерностей. Известно, что казахская литературная критика, пройдя различные этапы, опирается на передовой опыт мирового литературоведения и формирует собственные научные выводы и позиции. Научные принципы литературной критики взаимосвязаны с новыми методами семиотики, структурализма, постмодернизма в современной казахской литературоведческой науке. Современная литературная критика уделяет особое внимание рецептивной эстетике, эстетическим категориям. Всестороннее осмысление новых направлений определила цели и задачи нашей исследовательской работы. В статье были освещены вопросы обобщения, анализа, сравнения, изучения критических взглядов, новых поисков, научных трудов, критических взглядов современных казахских литературных критиков. Проведен обзор новых тенденций в изучении казахской литературной критики. Путем анализа исследовательских работ зарубежных и отечественных ученых определена ее значимость в литературоведческой науке. В результате проведения комплексного анализа представлены выводы и суждения относительно современного состояния казахской литературной критики и поисков в данном направлении.

Ключевые слова: современная казахская литературная критика, тенденции развития, новые поиски, методология исследования, литературный процесс.

A.K. MATAYEVA

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

RESEARCH OF MODERN KAZAKH LITERARY CRITICISM

Abstract. Literary criticism is one of the most important and complex parts of literature, closely related to history and the theory of literature. It defines the nature of verbal art, the relationship and aesthetic peculiarities between the reality of life and artistic reality. It is aimed to evaluate literary heritage, artistic works in terms of the requirements of today. Literary criticism mainly considers contemporary literary trends, its development, writers and their work from a modern point of view. Since it defines the ideological power and aesthetic qualities of a literary work, literary criticism is based on the challenges facing the development of a society, differentiating it from the heights of human values. One of the topical issues of modern Kazakh literary science is the analysis of the current state, development directions, shortcomings and achievements of literary criticism, the study of features, the study of internal laws. It is a well known fact that the Kazakh literary criticism has passed various stages and is based on the best experience of world literature and sets up its own scientific conclusions and positions. Scientific principles of literary criticism are interconnected with new methods of semiotics, structuralism, postmodernism in modern Kazakh literary science. Contemporary literary criticism focuses on receptive aesthetics and aesthetic categories. Comprehensive understanding of new directions has determined the goals and objectives of our research work. In this connection, the article has covered issues of generalization, analysis, comparisons, study of critical views, new searches, scientific works, critical views of modern Kazakh literary critics. The review of new approaches to the study of Kazakh literary criticism was conducted as well. Having conducted the analysis of significant research works of foreign and domestic researchers, the role in the literature has been determined. As a result of a comprehensive analysis, the article has presented its findings.

Keywords: modern Kazakh literary criticism, development trends, new search, research methodology, literary process.

References

1. Kudaibergenova D. *Rewriting the Nation in Modern Kazakh Literature: Elites and Narratives.* – Lanham, Boulder, New York, London: Lexington Books, 2017. – 258 p.
2. Quinn E. *A dictionary of literary and thematic terms.* – New York: Facts on File, 2006. – 474 p.
3. Nūrğali R. *Qazaq ädebiätiniñ altyn ğasyry. Zertteu.* – Astana: Kültegin, 2002. – 528 b.

4. Bennet A., Royle N. An Introduction to Literature, Criticism and Theory. – London: Routledge, 2023. – 524 p.
5. Temirbolat A., Imakhanbet R., Orda G., Ospanova A., Omarov T. Specific of embodiment of the national idea in Kazakh literature // Man in India. – 2017. – №97(20). – P. 435–445. <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85041682026&origin=relist>
6. Qazaq әдебиетінің тарихы. Он томдық. 10-том. – Алматы: QAZAqparat, 2006. – 528 b.
7. Matayeva A., Jumagul S., Kopteva E. Modern kazakh literature studies: achievements, problems, development prospects // Bulletin of Toraighyrov University. – 2023. – №1. – P. 227-238. DOI: <https://doi.org/10.48081/SZWW2913>
8. Ysqaqūly D. Qazaq әдеби synynyñ tarihy. – Алматы: Qazyğūrt, 2011. – 424 b.
9. Wolfreyus J., Robbins R., Wolmack K. Key concepts in literary theory. – Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006. – 190 p.
10. Abrams M., Harpham G. A glossary of literary terms. – Boston: Wadsworth Cengage Learning, 2009. – 393 p.
11. Baldick C. The concise Oxford dictionary of literary terms. – New York: Oxford University Press, 2001. – 280 p.
12. Baitūrsynov A. Aqjol: Öleñder men tärjımeler, publ. maqalalarjäneәdebizertteu / Qūrast. R. Nūrğaliev. – Алматы: Jalyn, 1991. – 464 b.
13. Ädilhanova J. XX ғ. 60-90 jyldar әdebiettanu ğylymy: S. Seitov zertteuleri. – Алматы: Qazaq universiteti, 2014. – 118 b.
14. Bökeihanov Ä. Şyğarmalary. – Алматы: Qazaqstan, 1994. – 384 b.
15. Jūmabaev M. Şyğarmalary: öleñder, poemalar, qarasözder / Qūrast. Abdullin H., Därimbetov B., Jūmabaeva Z. – Алматы: Jazuşy, 1989. – 448 b.
16. Şapai T. Tañdamaly. 1-tom. – Алматы: Arda+7, 2017. – 424 b.
17. Ergöbek Q. Darasöz. – Алматы: Qazaqstan baspa üii, 2015. – 384 b.
18. Qabdolov Z. Meniñ Äuezovım. – Алматы: Sanat, 1997. – 352 b.
19. Käkışev T. Eskırmeidi estelik. – Алматы: Jazuşy, 1994. – 432 b.
20. Jūmabek S. Tañdamaly / Qūrast. Z. İ. Jūmabekova. – Алматы: AnArys, 2014. – 288 b.
21. Cuddon J. A dictionary of literary terms and literary theory. – Oxford: Wiley-Blackwell, 2013. – 784p.

Автор туралы мәлімет:

Матаева Асыл Камчыбековна – Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің докторанты, Астана, Қазақстан.

Матаева Асыл Камчыбековна – докторант, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан.

Matayeva Assyl Kamchybekovna – doctoral student, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.